

FRÓÐSKAPARSETUR
FØROYA

Í hesi greinarøð, sum er í 10 pørtum, skriva vísindafólk á Fróðskaparsetri Føroya um evni, tey granska.

VITAN & VÍSINDI

ERLING ISHOLM
adjunktur í søgu

PLØYEN

TOLDI IKKI
LUKTIN Í HAVN

EIN RAMUR LUKTUR AV ROTNUM SEIÐI HEKK Í LUFTINI, TÁ IÐ CHRISTIAN PLØYEN Í 1830 KOM TIL HAVNAR AT VIRKA SUM FÚTI. HAVNARFÓLK BLAKAÐU SEIÐAHØVD BEINT ÚT Í TÚN ELLA Í KØSTIN. FYRI EIN UNGAN MANN VIÐ GÓÐARI ÚTBÚGVING ÚR FRAMKOMNA KEYPMANNAHAVN BOÐAÐI LUKTURIN AV ROTNUM SEIÐI FRÁ EINUM TILAFTURSKOMNUM SAMFELAG. TA STØÐUNA SETTI HANN SÆR FYRI AT BROYTA

Pløey kom til Havnar á fyrsta sinni 20. apríl 1830, eftir at hann 2. februar varð útnevndur til fúta í Føroyum. Fútastrævið kom heldur óvæntað, tí hann var bara 27 ára gamal. Men nú ráddi um at bera skjótt at. 1. mars segði hann upp á Selskabet for Efterslægtens Realskole, og 21. mars skrivaði Pløey kongi bræv, har hann søkti um at sleppa at giftast, uttan at tað hevði verið lýst av prædikustólunum. Stutt eftir giftist hann heima við hús við Emmu Theodoru Manting.

Sum fúti kundi Pløey við at seta plakat upp í býnum kunngera reglur av ymiskum slag, sum havnarfólk skuldu halda seg til. Tey sjeý árin, Pløey var fúti, gjørdi hann nakrar slíkar plakatar, og tær hava allar sína søgu at siga um lívið í Havn í 1830-árunum. Fimm av hesum plakatunum snúðu seg um at bota um reinførið í býnum.

Luktur heilsuskaðiligur

Ein av plaktunum varð kunngjørd 17. juli 1831. Heitið á henni var: »Placat angaaende hovederne af Seien«. Plakatin staðfesti, at tað var vanligur siður í Havn at blaka høvd av seiði á gøtuna ella á tann fyrsta og besta køstin. Hesin siður hevði við sær, at ein ótølandi luktur legði seg um býin, og slíkur luktur var »skadelig for Sundheden«.

Fyri at koma hesum heilsuvandanum til lívs ásetti fútin, at øll skuldu blaka høvdini á sjógv, og tað skuldi gerast so langt burturi, sum til bar. Tann, sum helt áfram at kasta høvd út í tún ella í køstin, fekk bót. Harumframt ásetti Pløey, fyri at leggja áherðslu á álvaran í málinum, at um komið varð fram á seiðahøvd uttan fyri eini hús ella í køstinum, skuldi tann, sum átti húsið ella køstin, ábyrgdast fyri tað. Eigarin kundi snúgva sær undan ábyrgdini, um hann visti á rætta brotsmannin.

H e n d a plakatin passar væl inn í breiðari evropeiska søgu. Siðurin at blaka burturkast frá sær á gøtuni var ikki serføroyskur, tí tað varð

gjørt alla staðni í Evropa. Við ídnaðarkollveltingini kom ordilig ferð á miðsavningina, og fólkatalið í býnum vaks við rúkandi ferð.

Saman við fólkatalinum vuku trupulleikarnir við vantandi reinføri í stóru býnum, og fólk í hópatali doyði av kolera, tyfus, gulum

feperi og øðrum sjúkum.

Bakteriur og virus vóru ókend fyrirbrigdi. Í

staðin var vanlig

fatanin, at ramur luktur var orsök

til, at hesar sjúkur smittaðu

so illa. Henda hugsanin verður

ur á læknamáli nevnd miasma.

Í orðingini á plakatin hjá

Pløey sæst, at hann var ávirk-

adur av hugsanini um, at luktur hevði

smittandi sjúku við sær.

BARTHÉLEMY LAUVERGNE
MÁLADI MYNDINA

Christian Pløey var millum tiltiknastu dansku embætismenninar í 19. øld. Eftir fútatíðina var hann amtmaður frá 1837 til 1847, og sostatt hevði hann stóra ávirkan á føroyska samfelagið í 17 ár. Henda ávirkanin verður í lätuni kannað, men fyrst kunnu vit í hvussu er staðfesta, at hann tók fyrstu avgerandi stigini fram móti tí reina og fríða Tórshavnar býi, sum øll eru so stolt av í dag.

Markaði Havnar

Plakatin við seiðahøvdunum var ikki tann fyrsta, sum Pløey kunngjørdi í royndunum at bota um reinførið í Havn. 16. desember árið fyrri, í 1830, kunngjørdi hann eina plakat um áanna. Á plakatin skilst, at havnarfólk vaskaðu klæði, ull og fisk í ánni, og har arbeiddu tey eisini skinn og annað, og kariatúr endaðu sínar dagar við at bløða út í áanna.

Endamálið við plakatin var, at havnarfólk skuldu kunna fáa reint vatn, sum var sunt at drekka. Pløey fekk tí ein jarnsmið at smíða eitt M, og tað merkið varð sett á tann stóra steinin, sum stóð í ánni beint áráka húsin hjá Johannes Djurhuus. Plakatin ásetti, at alt dálkandi arbeiði skuldi gerast sunnan fyri M'io, so reint drekkivatn fekk norðan fyri tað. Varð henda ásetingin brotin, var bótin 1 mark, men hon tvífaldaðist fyri hvørt brotið. Sostatt kundi tað gerast dýrur óvani at dálka áanna norðan fyri markið, og betri gjørdist tað ikki av, at foreldur og húsbøndur høvdu ábyrgd av børnum og tænastrúfólku sínum.

Í 1832 varð nýggj niðara brúgv gjørd tvørtur um Havnar, og hana vildi Pløey verja. Hann kunngjørdi tí 14. september eina plakat nevnd »Placat ang. den nye Træbro«. Plakatin setti forboð móti at leggja klæði, skinn og

Áarvegurin og Havnar í 1839. Húsin hjá Johannesi Djurhuus eru tey avastu við tveimum skorsteinum. Kanska er tað steinin við M'inum á, sum sæst undir brúnni, har ein maður fer um áanna.

Nógv arbeiði var at gera eftir eitt væleydnað nótakast. Her eru fólk í túninum í Geil í ferð við at fáa seiðafongin til haldar

annað á brúnna, og um hetta forboð varð brotið, tóku myndugleikarnir klæðini, og ánanir fekk eina bót í staðin fyri.

Skyldu at feia og skola gøtuna

Triðja plakatin um reinføri í Havn varð kunngjørd 6. september 1832. Hon hevði til endamáls at halda gøturnar reinar. Pløey brúkti aftur hesa ferð heilsuligu fyrirminirnar av reinføri sum grundgeving, tá hann grundgav fyri hesi plakatin við orðunum: »For at vedligehold den for Sundheden saa nødvendige Reenlighed.« Plakatin gjørdi tað til eina skyldu hjá øllum húsaeigarum ella leigarum at halda gøtuna og rennusteinarnar uttan fyri hús síni rein. Tað skuldi gerast við

at feia og skola gøtu og rennustein í minsta lagi hvønn leygardag. Um hesi boðini ikki vórðu fylgd, var revsingin ein markur, og eisini henda revsingin tvífaldaðist fyri hvørt brotið.

Í sambandi við hesa plakatin minti fútin eisini á forboði móti at blaka seiðahøvd á gøtuna, sum hann hevði kunngjørd 17. juli árið fyrri. Okkurt bendir á, at tað vóru tey, sum ikki høvdu fylgt boðunum.

Hvalarav á streymasjógv

5. august 1836 lögdu 397 hvalir beinini á Eystaru vág. Havnarfólk gjørdi, sum tey vóru von, sjálv um henda grindin í stódd var ein av teimum stóru. Pløey var farin til Danmarkar hetta summarið, so Jens Davidsen virkaði sum fúti fyri hann. Davidsen var sjálvur vaksin upp

Royndir Pløeyens at bota um reinføri í havnargøtum eru ítøkilig dømi um ta moderniseringina av føroyska samfelagnum, sum eyðkendi 19. øld. Henda moderniseringin er einki í stórar verkætlan, sum Granskingarráðið í fjør jættaði stuðul til. Verkætlanin eitur »Det færøske samfunds transformation – Et helhedsperspektiv på de sociale og økonomiske kræfter der skabte det moderne Færøerne.« Partur av verkætlanini er at kanna, hvussu stóran leiklut teir fáu embætismenninir í Føroyum høvdu í nútímansgerðingini av føroyska samfelagnum.

í Føroyum, men eftir øllum at døma hevði hann tikið hugburðin um reinføri til sín.

Fimm dagar eftir drápið varð hann troyttur av øllum rotnandi grindaroyrunum í býnum. Hann gjørdi, sum Pløey áður hevði gjørt, og setti seg at orða eina kunngerð, sum skuldi almannakunngerast við uppslagi. Í kunngerðini sæst, at havnarfólk gjørdi tað sama við grindakúlur, sum tey høvdu gjørt við seiðahøvd. Davidsen kunngjørdi í hvussu er, at tað nú var bannað at lata kúlur og aðrar hvalaleivdir liggja í býnum og flóta. Nú høvdu øll skyldu til at føra slíkt burturkast út á streymasjógv, og tey skuldu eisini rokna við, at tað fór at fáa avleiðingar, um hesi boð ikki vórðu hildin.

Í Havn hevði seiður stóran týðning. Stórar seiðatorvur komu javnan inn á vágirnar, og í 1788 stovnaðu havnarfólk »thorshavnske Seyfiske-Selskab med Vaad«. Endamálið var at hava eina stóra felags nót, so sum mest fekk burtur úr.

Trupulleikin hjá felagnum var, at bygðarfólk streymaðu til Havnar, so skjótt sum tey hoyrdu, at seiðatorvur vóru á Havnarvág. Í 1795 vendi felagið sær til kongs um at fáa einkarætt til at kasta nót í Havn. Rentukamarið viðgjørdi málið í nøkur ár, men 28. mars 1798 varð avgjørt at ganga yniskinum um einkarætt á móti.

Við nótni fingi havnarfólk seiðir í milliónatali. Í døgunum frá 24. januar til 20. februar 1810 komu 2.217.000 seiðir úr rúgvunum, sum havnarfólk høvdu veitt.

Plakatin, sum kom upp at hanga 25. november 1835, bendir á, at tað viðhvørt kundi vera rokalgitt, tá nótnin varð kastað, tí plakatin ásetti, at bæði børn og vaksin skuldu halda seg so langt burtur frá teimum, sum luttóku í nótakastinum, at tey ikki vóru í vegin. Harumframt skuldu øll akta boðini, sum formenninir fyri nótakastinum góvu. Vóru hesi boð ikki fylgd, var bótin vis. Skil skuldi vera í øllum.

Plakatin um brennivín staðfesti, at tað var sera vanlig at drekka brennivín í Havn. Fyri at koma tí til lívs ásetti plakatin 7. november 1830, at framyvir fóru tey, sum gingu full í býnum, uttan viðari at verða koyrd í Corps de Garde at sova rúsin út. Siðani skuldu tey rokna við at verða ákærd eftir galdandi reglum og fáa revsing fyri brotsverk sitt.